

УДК 342.5(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.51>

МЕХАНІЗМ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВА НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я, МЕДИЧНУ ДОПОМОГУ ТА МЕДИЧНЕ СТРАХУВАННЯ

Мургустова З.О.,
здобувачка

Ужгородського національного університету
ORCID: 0009-0001-8245-828X

Мургустова З.О. Механізм реалізації права на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

У статті досліджуються проблемні питання визначення поняття механізму реалізації права на охорону здоров'я та медичну допомогу, а також складників означеного механізму та системних зв'язків між ними.

Запропоновано авторське визначення механізму реалізації права на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, яке варто розглядати як складний процес, систему взаємопов'язаних складових, якими створено умови для правомірного здійснення права особи, що містить у собі сукупність відповідних норм права, регулюючих суспільні відносини, які виникають у зв'язку з реалізацією зазначеного права та передбачають форми, підстави, умови та процедури його здійснення; правові та правозастосовні акти; діяльність самої особи як носія суб'єктивного права з реалізації нею прав і обов'язків; безпосередню діяльність відповідних органів із застосування цього права; правовідносини, через які суб'єкти втілюють у життя досліджуване право.

Зроблено висновок, що структура конституційно-правового механізму реалізації права на охорону здоров'я та медичну допомогу представлена сукупністю наступних складових: конституційних норм, які закріплюють вказане право; правових актів (нормативно-правових, які є зовнішньою формою виразу і закріплення цих норм, та інтерпретаційно-правових, які містять роз'яснення змісту правових норм; актів застосування норм права (індивідуально-правові); гарантії здійснення цього права; діяльність особи з його використання, що дозволяє виокремити нормативно-правову та інституційно-правову складову механізму.

Нормативно-правова складова механізму реалізації включає норми права, які визначають умови, форми та процедури реалізації цього права, зміст самого права; економічні, юридичні, організаційні, інституційні та інші засоби й умови реалізації досліджуваного права, а також гарантії реалізації та захисту права на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування;

Інституційно-правова складова представлена системою уповноважених органів, установ та закладів, які здійснюють управління, організацію діяльності, надання медичної допомоги чи послуг.

Особливий зміст права на охорону здоров'я та медичну допомогу дозволяє виділити ознаки механізму реалізації цього права: а) здійснюється органами, що надають медичну допомогу чи сприяють наданню медичної допомоги (підрозділи забезпечення); б) має обмежену сферу застосування, адже використовується виключно під час втілювання вищевказаного права; в) одним із суб'єктів правовідносин завжди виступає особа, яка отримує медичну допомогу, а іншим – заклади охорони здоров'я населення, які безпосередньо забезпечують охорону здоров'я (підприємства, установи, організації різних форм власності, у тому числі й ті, що створені приватними особами, за умови наявності в них необхідної матеріально-технічної бази і кваліфікованих фахівців); г) реалізація прав і свобод громадян відбувається у трьох формах – дотримання, виконання та застосування норми права; д) реалізація досліджуваного права здійснюється за певною процедурою, яка закріплена національним законодавством.

Ключові слова: механізм реалізації, право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, структура конституційно-правового механізму реалізації права, нормативно-правова складова механізму реалізації права, інституційно-правова складова механізму реалізації пра-

ва, ознаки механізму реалізації права на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

Murgustova Z.O. Mechanism of implementation of the right to health care, medical assistance and medical insurance.

The article examines the problematic issues of defining the concept of the mechanism of realization of the right to health care and medical assistance, as well as the components of the specified mechanism and the systemic connections between them.

The author's definition of the mechanism of the realization of the right to health care, medical assistance and medical insurance is proposed, which should be considered as a complex process, a system of interconnected components that create conditions for the legitimate exercise of the right of an individual, which includes a set of relevant legal norms regulating social relations that arise in connection with the exercise of the specified right and provide for the forms, grounds, conditions and procedures for its exercise; legal and enforcement acts; the activity of the person himself as the bearer of the subjective right in the exercise of his rights and duties; direct activity of the relevant authorities for the application of this right; legal relations through which subjects implement the researched law.

It was concluded that the structure of the constitutional-legal mechanism for the realization of the right to health care and medical assistance is represented by a set of the following components: constitutional norms that establish the specified right; legal acts (normative-legal acts, which are the external form of expression and consolidation of these norms, and interpretative-legal acts, which contain an explanation of the content of legal norms; acts of application of legal norms (individual-legal); guarantees of the exercise of this right; the activity of a person from his use, which allows to distinguish the normative-legal and institutional-legal component of the mechanism.

The regulatory and legal component of the implementation mechanism includes legal norms that determine the conditions, forms and procedures for the implementation of this right, the content of the right itself; economic, legal, organizational, institutional and other means and conditions for realization of the researched right, as well as guarantees of realization and protection of the right to health care, medical assistance and medical insurance.

The institutional and legal component is represented by the system of authorized bodies, institutions and establishments that manage, organize activities, provide medical assistance or services.

The special content of the right to health care and medical assistance allows us to distinguish the features of the mechanism of implementation of this right: a) it is carried out by bodies that provide medical assistance or contribute to the provision of medical assistance (support units); b) has a limited scope, because it is used exclusively during the implementation of the above-mentioned right; c) one of the subjects of legal relations is always the person who receives medical assistance, and the other is public health care institutions that directly provide health care (enterprises, institutions, organizations of various forms of ownership, including those created by private individuals, provided they have the necessary material and technical base and qualified specialists); d) realization of the rights and freedoms of citizens takes place in three forms - compliance, implementation and application of legal norms; e) realization of the researched right is carried out according to a certain procedure, which is established by national legislation.

Key words: implementation mechanism, the right to health care, medical assistance and medical insurance, the structure of the constitutional-legal mechanism for the implementation of the right, the normative-legal component of the mechanism for the implementation of the right, the institutional-legal component of the mechanism for the implementation of the right, signs of the mechanism for the implementation of the right to health care I, medical care and health insurance.

Постановка проблеми. Конституція України визначила, що права і свободи людини та їх гарантії становлять зміст і спрямованість діяльності держави, а їх утвердження та забезпечення є її головним обов'язком [1]. Саме стан справ у сфері забезпечення прав і свобод людини, їх практична реалізація є тим критерієм, за яким оцінюється рівень демократичного розвитку будь-якої держави і суспільства в цілому.

Основним у характеристиці прав і свобод людини та громадянина визначається не лише те, що вони мають бути під захистом держави, але і наявність створених у державі умов та засобів для ефективної їх реалізації.

Конституційне право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, яке є одним із визначальних серед природних, невід'ємних, невідчужуваних і непорушних прав людини. Здоров'я є природним, невідчужуваним і невід'ємним благом, без якого у тій чи іншій мірі втрачають значення інші цінності, оскільки нездорова людина так чи інакше обмежена у своїй фізіологічній і соціальній активності, спілкуванні, побуті, виборі місця проживання, в освіті і трудовій діяльності тощо. Здоров'я є однією з найважливіших потреб і прагнень людини, однією з цілей розвитку суспільства, прогрес якого нерозривно пов'язаний із цим благом. Відомий німецький філософ Артур Шопенгауер ще у XIX столітті так сформулював важливість такого стану, як здоров'я: «дев'ять десятих нашого щастя залежить від здоров'я» [2], саме тому охорона здоров'я та забезпечення ефективної системи функціонування закладів охорони здоров'я, реальна можливість реалізації особою цього права є основними напрямками та завданнями для будь-якої демократичної, соціальної держави у світі. Жодна держава світу не може вважатися соціальною, якщо рівень реалізації права на охорону здоров'я та медичну допомогу не відповідає реальним потребам населення та вимогам, встановленим міжнародними стандартами.

Сьогодні в Україні на тлі глибоких соціально-економічних, політичних перетворень, дії правового режиму воєнного стану тощо, створення належних умов для реального здійснення кожним своїх суб'єктивних прав, зокрема, й права на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування, є актуальною теоретичною і практичною проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання щодо цієї теми досліджувалися вченими-конституціоналістами Ю. Бисагою, Л. Дешко, а також представниками інших галузевих юридичних наук, такими як Н. Боброва, А. Герасимов, І. Гончаров, Г. Дмитрієва, Т. Зражевська, Р. Зуєв, О. Миронов, А. Негодченко, А. Олійник, В. Пацкан, В. Ржевський, З. Чуйко, С. Шило та інші.

Метою статті є аналіз наукових підходів та норм чинного національного законодавства щодо визначення та структури механізму реалізації конституційного права на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

Результати дослідження. Сьогодні у міжнародних актах, національному законодавстві, роботах дослідників у галузі прав людини пропонується безліч підходів до визначення поняття механізму реалізації права, зокрема, і щодо права на охорону здоров'я та медичну допомогу, та виділення його структурних елементів. Відсутність єдиного підходу може стати перешкодою для реалізації досліджуваного права як на міжнародному, так і на вітчизняному рівні, тому вважаємо за потрібне дійти консенсусу і дати єдине визначення зазначеного поняття та виділити його структурні елементи, що сприятиме виробленню напрямів державної політики на національному, регіональному та міжнародному рівні щодо реалізації досліджуваного права.

У теорії прав людини представлено кілька точок зору щодо формулювання поняття механізму реалізації прав і свобод.

Спробуємо виділити окремі аспекти цієї наукової полеміки:

- виправданим вважаємо підхід щодо розгляду механізму реалізації права як сукупності юридичної та соціальної складової, оскільки реалізація певного суб'єктивного права призводить до отримання особою суспільно значимих благ чи набуття стану свободи.

Так, Б. Стахура відмічає, що механізм реалізації прав виступає: «єдністю між правовими та іншими засобами, способами, прийомами, які використовуються задля матеріалізації (фактичного втілення) прав, свобод і обов'язків людини та громадянина» [3, с. 81];

- механізм реалізації прав і свобод представляє собою не лише певний спосіб здійснення прав і обов'язків виключно окремою особою, а виступає послідовною системною взаємодією різних суб'єктів права зі втілення у життя правових норм про права людини.

За словами О. Пушкіної, механізмом реалізації є: «правовий інститут, у якому відбувається взаємодія між органами державної влади та місцевого самоврядування й інститутами громадянського суспільства на предмет реалізації захисту прав і свобод людини» [4, с. 257];

- не можна механізм реалізації прав і свобод розглядати лише у формально-юридичному аспекті, оскільки на нього здійснюють вплив соціально-психологічні, політичні, економічні, моральні, релігійні, організаційні й інші фактори, завдяки яким можливий процес реалізації прав і свобод, тобто особа реалізує певні права через її потреби, правові інтереси, переконання, емоції та мотиви.

Слушною вважаємо думку Ю. Гаєвської, яка розглядає вищезазначене поняття як: «закріплену у Конституції сукупність організаційних, економічних та правових засобів, прийомів, використо-

вуючи які, суб'єкти, ... можуть реалізувати власні права для задоволення своїх потреб, а також систему державних інституцій, які виконують обов'язок щодо сприяння реалізації таких прав» [5, с. 41];

- механізм реалізації прав і свобод є сукупністю юридичних дій, які застосовуються у відповідності з визначеним процесуально-правовим порядком.

Цього підходу дотримується М. Попадинець, зауважуючи, що механізм застосування права є: «динамічний та активний феномен діяльності щодо застосування ряду засобів правового характеру суб'єктами права, а також стороною зобов'язання, законотворчим органом, суб'єктами правозастосування, що відбувається на основі стандартів права та тих юридичних норм, які є наявними, задля втілення смислу та принципу у фактичній діяльності суб'єкта права» [6, с. 108].

Не можна погодитись із позиціями тих учених, які досліджують різні аспекти реалізації, закріплення й захисту прав та свобод, і не вбачають відмінностей між поняттями «механізм реалізації» та «механізм забезпечення» прав.

Доволі часто більшість дослідників поняття «реалізація права» та «здійснення права» вважають словами-синонімами, зокрема, такої позиції дотримуються П. Рабінович та І. Панкевич, характеризуючи здійснення (реалізацію) з практичного боку, тобто втілення в практику тих спрможностей, яким кореспондуються відповідні права [7, с. 340].

Іншу думку висловлює Р. Стефанчук [8, с. 144-145], який пропонує їх розмежовувати, стверджуючи: «поняття «здійснення» стосується суб'єктивних прав, тоді як термін «реалізація» – можливостей як складових частин суб'єктивного права».

О. Олькіна підкреслює, що: «поняття «механізм реалізації прав людини» відображає рух властивостей людини до своїх цілей та задоволення природних потреб, а поняття «механізм забезпечення реалізації прав людини» – практику функціонування спеціального механізму, призначеного для гарантування процесу втілення в життя правових можливостей людини» [9, с. 387], тобто вчена розглядає: «реалізацію, охорону та захист прав і свобод людини та громадянина як складові механізму забезпечення прав і свобод людини та громадянина» [9, с. 386].

Підтримуємо позицію тих учених, які підкреслюють самостійний характер вищезазначених понять, акцентуючи увагу на їх різному функціональному призначенні.

Зокрема, А. Олійник зауважує: «механізм правового регулювання, механізм реалізації суб'єктивних прав і свобод та механізм їх забезпечення – поняття не тотожні. Механізм реалізації прав, свобод і обов'язків людини і громадянина призначений для втілення в життя соціальних благ, які закріплені за ними нормами права, а механізм забезпечення містить гарантії, засоби та процедури, які надають реальний характер його здійснення» [10, с. 151].

З огляду на вищевикладене, пропонуємо під механізмом реалізації права на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування розуміти складний процес, систему взаємопов'язаних складових, якими створено умови для правомірного здійснення права особи, що містить у собі сукупність відповідних норм права, регулюючих суспільні відносини, які виникають у зв'язку з реалізацією зазначеного права та передбачають форми, підстави, умови та процедури його здійснення; правові та правозастосовні акти; діяльність самої особи як носія суб'єктивного права з реалізації нею прав і обов'язків; безпосередню діяльність відповідних органів із застосування цього права; правовідносини, через які суб'єкти втілюють у життя досліджуване право.

Учені, які досліджують проблеми прав і свобод людини, враховуючи непросте і широке значення досліджуваного інституту, пропонують різні підходи до визначення складових механізму реалізації.

Більшість дослідників стверджують, що механізм реалізації права включає:

«а) суб'єктів;

б) норми права, що регулюють суспільні відносини, які виникають у зв'язку з реалізацією зазначеного права;

в) правові акти, акти застосування норм права;

г) юридичні факти, пов'язані з реалізацією права;

г) правовідносини, у межах яких здійснюється використання носіями досліджуваного суб'єктивного права, його захист і виконання юридичних обов'язків» [11, с. 327].

Розглядаючи конституційно-правові механізми реалізації прав, переважна більшість дослідників виокремлює наступні його елементи: об'єкт; суб'єкти; нормативно-правову базу; конституційні гарантії і принципи; способи і методи забезпечення реалізації прав [13–19].

Олійник А., досліджуючи механізм, концентрується на наступних складових: «а) гарантії здійснення конституційних свобод; б) система міжнародних форумів, органів держави і місцевого самоврядування, їх службових та посадових осіб, об'єднань громадян, що гарантують конституційні свободи, охороняють, захищають і відновлюють їх у разі порушення; в) юридичні елементи механізму їх реалізації (правові норми та нормативно-правові акти; юридичні факти; правові відносини; права, свободи, обов'язки; індивідуально-правові акти та документи; форми, методи організації здійснення прав і свобод); г) процес практичного втілення можливості та необхідності у дійсність; д) умови і фактори такого процесу» [10, с. 161, с. 384-385].

Аналіз наукової літератури дозволив запропонувати розглядати структуру конституційно-правового механізму реалізації права на охорону здоров'я та медичну допомогу як сукупність наступних складових: конституційних норм, які закріплюють вказане право; правових актів (нормативно-правових, які є зовнішньою формою виразу і закріплення цих норм, та інтерпретаційно-правових, які містять роз'яснення змісту правових норм; актів застосування норм права (індивідуально-правові); гарантії здійснення цього права; діяльність особи з його використання.

Таким чином, структуру механізму реалізації досліджуваного права можна представити як сукупність нормативно-правового механізму та інституційно-правового механізму.

Такий підхід у цілому відповідає широкому розумінню складових елементів механізму реалізації права, який міститься у дослідженнях фахівців з цієї тематики, на що свого часу звернули увагу А. Колодій та А. Олійник, зауваживши, що складовими механізму є: «а) конституційні норми, що закріплюють суб'єктивні права; б) самі конституційні права та свободи, їх зміст, структура та гарантії здійснення; в) юридичні обов'язки; г) юридична діяльність, що є сутністю реалізації конституційного права; д) законність і правосвідомість людини та громадянина, що забезпечують правильне розуміння ними своїх конституційних прав, свобод та обов'язків і кожного права окремо, шляхів їх реалізації; е) стадії реалізації кожного конкретного конституційного права» [12, с. 219].

Нормативно-правова складова механізму реалізації включає норми права, які визначають умови, форми та процедури реалізації цього права, зміст самого права; економічні, юридичні, організаційні, інституційні та інші засоби й умови реалізації досліджуваного права, а також гарантії реалізації та захисту права на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

Інституційно-правова складова представлена системою уповноважених органів, установ та закладів, які здійснюють управління, організацію діяльності, надання медичної допомоги чи послуг;

Особливий зміст права на охорону здоров'я та медичну допомогу дозволяє виділити ознаки механізму реалізації цього права: а) здійснюється органами, що надають медичну допомогу чи сприяють наданню медичної допомоги (підрозділи забезпечення); б) має обмежену сферу застосування, адже використовується виключно під час втілювання вищевказаного права; в) одним із суб'єктів правовідносин завжди виступає особа, яка отримує медичну допомогу, а іншим – заклади охорони здоров'я населення, які безпосередньо забезпечують охорону здоров'я (підприємства, установи, організації різних форм власності, у тому числі й ті, що створені приватними особами, за умови наявності в них необхідної матеріально-технічної бази і кваліфікованих фахівців); г) реалізація прав і свобод громадян відбувається у трьох формах – дотримання, виконання та застосування норми права; д) реалізація досліджуваного права здійснюється за певною процедурою, яка закріплена національним законодавством.

Висновки. Таким чином, під механізмом реалізації права на охорону здоров'я та медичну допомогу слід розуміти сукупність засобів, за допомогою яких забезпечуються та створюються сприятливі умови для фактичного втілення можливості у дійсність, та представлені цілісною динамічною системою політичних, економічних, соціальних умов та організаційно-правових засобів, спрямованих на реалізацію, захист та охорону зазначеного права, способом його здійснення, узгодження правомірних позитивних дій і вимог особи, а також умов і підстав, що впливають на цей процес, а його структура включає дві складові: нормативно-правову та інституційно-правову.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>.

2. Schopenhauers Aphorismenzur Lebensweisheit. Leipzig: Insel-Verlag, 1917.
3. Стахура Б.І. Роль органів державної влади у забезпеченні прав людини і громадянина в демократичному суспільстві: теоретико-правовий вимір: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2016. 160 с.
4. Пушкіна О.В. Конституційний механізм забезпечення прав людини і громадянина в Україні: проблеми теорії і практики: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. Острог, 2008. 457 с.
5. Гаєвська Ю.С. Поняття конституційного механізму реалізації права власності. *Національний юридичний журнал: теорія та практика*. 2016. № 1. С. 39–42.
6. Попадинець М.І. Особливості механізму правового регулювання в контексті реалізації прав людини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2019. № 59. С. 106–109.
7. Рабінович П. Здійснення прав людини. Міжнародна поліцейська енциклопедія: у 10 т. / [відп. ред. Ю.І. Римаренко, Я.Ю. Кондратьєв, В.Я. Тацій, Ю.С. Шемшученко]. К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003–2011. Т. II: Права людини у контексті поліцейської діяльності. 2005. 1224 с.
8. Стефанчук Р.О. Особисті немайнові права фізичних осіб (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту): монографія; [відп. ред. Я.М. Шевченко]. К.: КНТ, 2008. 626 с.
9. Проблеми сучасної конституціоналістики: навч. посібник / Н.В. Аніщук, М.В. Афанасьєва, Н.М. Бакаєнова та ін.; за заг. ред. А.Р. Крусян та А.А. Єзерова. Київ: Юрінком Інтер, 2018. 524 с.
10. Олійник А.Ю. Конституційно-правовий механізм забезпечення основних свобод людини і громадянина в Україні: монографія. Київ: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2008. 470 с.
11. Загальна теорія держави і права: підруч. / М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Рогачова, О.В. Петришин, С.М. Олейников. Харків: Право, 2002. 432 с.
12. Колодій А.М., Олійник А.Ю. Права людини і громадянина в Україні: навч. посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 336 с.
13. Deshko L., Lotiuk O., Sinkevych O, Kravtsova Z., Kudriavtseva O., Cherniak, I. The human right to quality medical care: changing the paradigm of international cooperation between states and interaction of public authorities and local self-government in foreign countries. *Georgian Medical News*. 2021. Volume 319. P. 160–165.
14. Ventskivska I.B., Dshko L.M., Lotiuk O.S., Vasylchenko O.P., Narytnyk T.T. Mandatory vaccination of medical personnel against COVID-19: european standards of its introduction. *Reproductive Endocrinology*. 2022. № 65. P. 108–112.
15. Dshko L.M., Bysaga Y.M., Fridmanskyu R.M., Vasylchuk L.B. Public authorities and local self-government bodies cooperation in the field of health care during the COVID-19 pandemic: ukrainian experience. *Wiadomosci lekarskie*. 2023. N 76(1). P. 218–225.
16. Dshko L., Vasylchenko O., Sherbak I., Galai V., Medvid A. Ukraine's international liabilities on initiation of measures for public health protection and the role of local authorities in implementation of health care policy. *Georgian Medical News*. 2021. Volume 312. P. 163–168.
17. Dshko L., Bysaga Y., Vasylchenko O., Nechyporuk A., Pifko O., Berch V. Medicines: technology transfer to production, cession of ownership rights for registration certificates and transfer of production in conditions of modern challenges to international and national security. *Georgian Medical News*. 2020. № 10. P. 180–184.
18. Dshko L. Patenting of medicinal products: the experience of implementation of the flexible provisions of the TRIPS-plus Agreement by foreign countries and the fundamental patent reform in Ukraine. *Georgian Medical News*. 2018. № 9. P. 161–164.
19. Dshko L., Bysaga Y., Bysaga Y. Public procurement in the healthcare sector: adaptation of the administrative legislation of Ukraine to the EU legislation. *Georgian Medical News*. 2019. № 6 (291). P. 126–130.
20. Громовчук М.В., Белов Д.М. Релігія та право: теоретико-методологічні засади співвідношення. *Аналітично-порівняльне право*. № 2. 2022. С. 44–52.
21. Громовчук М.В., Белов Д.М. Гуманізм як філософсько-правова категорія в умовах формування нової парадигми в праві. *Аналітично-порівняльне право*. № 3/2022. С. 301–310.